

وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی چگونه منافع عمومی را حفظ می کند؟ تحلیل کارکرد تولیت و راه آینده

بهزاد دماری^۱، عباس وثوق مقدم^{۲*}، علیرضا دلاوری^۳

۱- دپارتمان مؤلفه های اجتماعی سلامت مؤسسه ملی تحقیقات سلامت جا ایران، دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی تهران ۲- گروه هماهنگی سیاست های بخش سلامت، دیرخانه سیاست گذاری سلامت و وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی ۳- دیرخانه سیاست گذاری سلامت / پژوهشکده تحقیقات بیماری های کبد و گوارش، دانشگاه علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی تهران

* نویسنده مسؤول: تهران، میدان صنعت، خیابان سیمای ایران، ستاد مرکزی وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، بلوک C، طبقه چهاردهم، دیرخانه سیاست گذاری سلامت. تلفن: ۰۲۱-۸۱۴۵۳۰۰۵ نمایر: ۰۲۱-۸۱۴۵۲۹۷۰

پست الکترونیک: a_vosoogh@yahoo.com

دریافت: ۹۳/۱۱/۱۸ پذیرش: ۹۴/۲/۱۰

چکیده

مقدمه: «تولیت» در کنار تولید منابع، تأمین مالی و تدارک خدمات، یکی از چهار کارکرد اصلی نظام سلامت است و بر سایر کارکردها تأثیر مستقیم دارد. فرایند تصمیم گیری در مورد نیازهای اولویت دار نظام سلامت و اطمینان از برآورده شدن اولویت ها در حیطه کار تولیت است. دستیابی نظام سلامت به شاخص های برتر در سلامت مردم، مستلزم تولیت مؤثر است. این گزارش با مرور وضعیت تولیت وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، علل مؤثر بر مشکلات آن را بررسی کرده و راهکارهای بهبود برای حفظ منافع عمومی را پیشنهاد می دهد.

روش کار: در این مطالعه کیفی، ابتدا با مرور منابع علمی، چارچوب مفهومی تولیت مشخص و سوالات ارزیابی آن تعیین شد. جمع آوری اطلاعات در بخش توصیف، از طریق تحلیل محتوای اسناد مرتبط و مصاحبه با صاحب نظران؛ و در بخش علت یابی و پیشنهاد راهکارها از طریق برگزاری جلسات بحث گروهی متمرکز با خبرگان و پیشکوستان نظام سلامت بوده است.

یافته ها: عمله ترین مسائل تولیت در هر سه حوزه آن، شامل جمع آوری اطلاعات حیاتی و استفاده از خرد جمعی، شکل دهی به سیاست های سلامت، تعیین چشم انداز و راهبردها و کنترل و قانونمند سازی وجود دارد. علل مؤثر بر مسائل موجود، طیفی از نداشتن برنامه برای اصلاح تولیت تا ضعف دانش، نگرش و مهارت محققان، سیاست گذاران و مدیران را در بر می گیرد. طراحی داشبورد تصمیم گیری مدیران ارشد وزارت بهداشت، تشکیل شبکه ذی نفعان سیاست گذاری، توسعه نظام مدیریت دانش برای بهره گیری از دانش ضمیمی و تجارت بین المللی، تدوین برنامه وزارت بهداشت برای دستیابی به چشم انداز ۲۰ ساله، ساماندهی نظام برنامه ریزی، اجرا و ارزشیابی در وزارت بهداشت تا سطح شهرستان ها و واحد های عملیاتی، توسعه هماهنگی بین بخشی، بازبینی سیاست های نظارت بر بخش خصوصی و حفاظت از مصرف کنندگان، راهکارهای پیشنهادی برای بهبود وضعیت تولیت وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی است.

نتیجه گیری: به دلیل تأثیر تولیت بر سه کارکرد دیگر نظام سلامت، عدم توجه به آن، دستیابی به اهداف سلامت را دشوار کرده و منابع محدود بخش سلامت را تلف خواهد کرد. به طور سنتی، وزرای بهداشت، درمان و آموزش پزشکی مأموریت هایی در حوزه های تأمین مالی، تولید منابع و ارایه خدمات پیدا می کنند اما مرور اولویت های گذشته نشان می دهد که کمترین زمان و انرژی برای بهبود نظام تولیت وزارت بهداشت صرف شده است. مخاطب اصلی این مطالعه، شورای معاونین وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی و اعضای کمیسیون بهداشت و درمان مجلس شورای اسلامی هستند تا با کاربست نتایج آن، نظام تولیتی منطبق بر شواهد علمی پایه گذاری کنند و کارکردهای دیگر وزارت بهداشت در آینده بیش از پیش با خرد جمعی و پاسخگویی مدیریت شود.

گل واژگان: تولیت، وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی، کارکردهای نظام سلامت، منافع عمومی

مجله تحقیقات نظام سلامت حکیم

مقدمه

اعتماد و مشروعيتی که شهروندان برای فعالیت‌های حکومت قائل هستند اهمیت می‌دهد». این کارکرد عمدهاً در رابطه با وزارت بهداشت مطرح می‌شود یعنی نهادی که از سوی دولت، باید به نظارت کلی و هدایت تلاش‌ها و توسعه اقدامات ملی سلامت پردازد. باید توجه کرد که برخی از جنبه‌های تولیت در سلامت همچون تأثیرگذاری بر رفتار نقش‌آفرینان سلامت در سایر بخش‌های اقتصاد، باید به عنوان پیش‌فرضی برای کل دولت باشد و ضرورت دارد از هماهنگی و همخوانی بخش‌ها و وزارت‌خانه‌های مختلف اطمینان حاصل کند. خریداران و ارایه‌کنندگان خدمات سلامت نیز متولی سلامت مردم محسوب می‌شوند و باید اطمینان کسب کنند که از سرمایه‌گذاری شان، بیشترین حد سلامت ممکن برای خدمت گیرنده حاصل می‌شود⁽⁶⁾. بنابراین، تولیت، کارکردی مشترک و شبکه‌ای بین نقش‌آفرینان در سلامت می‌باشد ولیکن دولت در نهایت محرک اصلی و مسؤول نهایی است. از نظر مبانی تولیت اثربخش، نقش کلیدی دولت، نظارت کلان و دیدگاه کلی و جامع² و امانت‌داری و جلب اعتماد³ است یعنی «کمتر حرف بزن و بیشتر عمل کن». تولیت در امر سلامت، جوهره واقعی حکمرانی خوب⁴ در یک کشور است و به معنی بنیاد نهادن بهترین و عادلانه‌ترین نظام سلامت ممکن است. حکمرانی در نظام سلامت یعنی تدوین و استقرار قوانینی که تعیین می‌کند، کدام بازیگر اجتماعی چه نقش‌هایی را با چه مسؤولیت‌هایی برای رسیدن به اهداف بیافریند⁽⁸⁾. فرآیند تصمیم‌گیری در مورد نیازهای اولویت‌دار مردم و پاسخگویی و اطمینان از برآورده شدن آن‌ها در حیطه کار تولیت است. بنابراین عملکرد تولیت با کلمات کلیدی تصمیم‌گیری، تعیین نیاز، اولویت‌بندی، تعیین مقررات و استانداردها برای پایش و نظارت و ارزشیابی سروکار دارد. در نگاهی دیگر تولیت در نظام سلامت را می‌توان به شش جزء تجزیه کرد: (الف) تولید اطلاعات حیاتی برای تصمیم‌گیری⁵؛ (ب) تدوین انتخاب‌های راهبردی⁶؛ (ج) اطمینان از وجود راهبری رسمی⁷؛ برای استقرار برنامه نیاز به لوازمی است که قانون مصوب، ایزراهای تشیویقی و حمایتی، روش‌های حل تضاد، مقررات منصفانه و نظام‌های رعایت حقوق عموم از آن جمله

سلامت، نیاز پایه همه انسان‌های است. حق برخورداری از بالاترین سطح ممکن سلامت، از ارزش و حقوق اساسی آدمی است که در منشور سازمان جهانی بهداشت گرامی داشته شده است⁽¹⁾ و مورد تأکید اعلامیه‌های جهانی حقوق بشر، حقوق بشر اسلامی، و قوانین اساسی کشورهای است⁽²⁾. این حق، حکومت‌ها و دیگر نقش‌آفرینان را متعهد می‌کند به منظور افزایش فرصت دستیابی به سلامت برای همه افراد، قدم بردارند⁽³⁾. آثار سلامت بر رشد اقتصادی و توسعه اجتماعی سبب شده است که محوریت آن در پیشرفت پایدار، مورد پذیرش بسیاری از کشورها قرار گیرد⁽⁴⁾. در حقیقت، سلامت هدف کلی مقاطعه سیستم‌ها¹ در فعالیت‌های همه بخش‌های توسعه در جامعه است⁽⁵⁾. اگرچه حفظ و ارتقای سلامت، یک مسؤولیت فردی، اجتماعی، سازمانی و حاکمیتی می‌باشد لیکن نهایتاً حکومت، مسؤول مدیریت دقیق امر تندرستی شهروندان و تضمین آن برای همه مردم است. سلامت مردم هر کشور، همواره باید اولویتی ملی محسوب شود؛ بنابراین مسؤولیت دولت نیز در قبال آن دایمی و مداوم است⁽⁶⁾. دولتها نیز برای پاسخگویی به نیاز سلامت مردم، سامانه‌ای مشارکتی را شکل می‌دهند که نظام سلامت نامیده می‌شود و متشکل از تمام سازمان‌ها، مؤسسات، افراد و منابعی می‌باشد که در ارایه اقدامات سلامت مداخله دارند⁽⁷⁾. هر نظام سلامتی در تلاش است بالاترین سطح و یا بهترین توزیع ممکن سه هدف کلی شامل وضعیت سلامت، پاسخگویی به انتظارات معمول غیرپزشکی و حفاظت منصفانه مالی اجتماعی را از طریق کارکردهای تدارک خدمت، تأمین مالی، تولید منابع (نیروی انسانی، اطلاعات، دارو، تجهیزات و تسهیلات پزشکی) و تولیت/تضمين خدمت‌گذاری، با حداقل کارایی، برای خدمت گیرندهای خود فراهم کند⁽⁶⁾. تولیت/تضمين خدمت‌گذاری مهم‌ترین کارکرد هر نظام سلامت و فراتر از بقیه کارکردها است؛ چون: 1- حکومت، مسؤول نهایی عملکرد کلی نظام سلامت کشور است؛ 2- تولیت نه تنها بر سایر کارکردها تأثیر می‌گذارد بلکه امکان دستیابی به هریک از اهداف نظام سلامت را نیز فراهم می‌آورد؛ 3- حکومت باید اطمینان حاصل کند که تولیت، در تمام سطوح نظام سلامت جریان دارد تا حداقل اهداف محقق شوند. سازمان جهانی بهداشت، تولیت را این گونه تعریف می‌کند: «بخشی از کارکرد یک حکومت که مسؤول تندرستی و رفاه جامعه بوده و به میزان

² Oversight

³ Trusteeship

⁴ Good Governance

⁵ Generation of intelligence

⁶ Formulation strategic options

⁷ Ensuring formal steer

شکافها و کمبودهای موجود در اطلاعات و تحلیل هاست. در بسیاری از کشورهای در حال توسعه با برنامه ریزی مرکزی، سیاستهای سلامت، بخشی از برنامه های ملی توسعه هستند که بر رفع نیازهای سرمایه گذاری تمرکز دارند، بخش خصوصی را نادیده می گیرند، برآوردهای ناکافی از واقعیت های مالی دارند و مشکلات پیاده سازی و اجرا در آن ها شایع است. کشورهای اندکی سیاستهای دقیق درباره کیفیت و عادلانه بودن نظام سلامت در اختیار دارند⁽⁶⁾.

از ابزارهای مختلفی برای ارزیابی تولیت در نظام سلامت می توان استفاده کرد، همچون:

1- ارزیابی عناصر حکمرانی⁽⁹⁾؛ 2- استفاده از فهرست سوالات ضروری ترین کارکردهای سلامت عمومی⁽¹²⁾: این مدل شامل ده دسته سؤال است که برخی از آن ها به ارزیابی عملکرد تولیت می پردازد⁽¹⁰⁾؛ 3- سنجش پاسخگویی با استفاده از پرسشنامه vignettes⁽¹¹⁾؛ 4- ارزیابی عملکرد نظام سلامت⁽¹²⁾ ارزیابی نظام سلامت گینه در سال 2010 نشان می دهد که در حوزه تولیت اشکالات زیر وجود داشته است: 1- هماهنگی محدود بین ذی نفعان کلیدی بر تخصیص منابع بین نواحی و برنامه های خاص هر بیماری اثر می گذارد؛ 2- هزینه کرد برای سلامت در مناطق ممکن است به طور کامل با بودجه سلامت همسو نباشد و منابع سلامت می تواند برای سایر مصارف خرج شود؛ 3- سیاستهای مرتبط در حوزه ارایه خدمات وجود دارد ولی به طور کامل اجرا نشده است؛ 4- تفاوتات خدمات همیشه پاسخگویی را تضمین نمی کند؛ 5- هماهنگی کافی برای آموزش، بکارگیری و توزیع نیروی انسانی بین طیف ذی نفعان در گیر انجام نمی شود؛ 6- مدیریت نیروی انسانی در مناطق ضعیف است؛ 7- هماهنگی بین ذی نفعان کلیدی برای توسعه نظامی که به طور مؤثری تجهیزات پزشکی را بین مناطق و بیماری ها تخصیص دهد لازم است؛ 8- نقص داده های دسترسی به داروها و فرآوردهای پزشکی در بین مناطق و تسهیلات برنامه ریزی مبتنی بر شواهد را تحت تأثیر قرار می دهد؛ 9- هماهنگی ناقص میان ذی نفعان کلیدی، توسعه ساختارهای نظام اطلاعات سلامت را تحت تأثیر قرار می دهد؛ 10- محدودیت استفاده از داده های موجود نظام مراقبت سلامت در سیاست گذاری و برنامه ریزی وجود دارد.

ارزیابی نظام سلامت در هشت استان ویتنام در سال 2009 نشان می دهد که در حوزه تولیت اشکالات زیر وجود داشته است⁽¹³⁾: 1- مؤسسه ای برای استقرار سیاست وجود دارد لیکن

است؛ (د) تشکیل شبکه ذی نفعان و ارتباط مؤثر⁸؛ ه) متناسب کردن راهبردها و ساختار⁹: از بین بردن محدودیت های ساختاری، جلوگیری از موازی کاری و جدا کار کردن؛ و پاسخگویی⁽¹⁰⁾: برای پاسخگویی معیارهایی وجود دارد که در کنار یکدیگر پاسخگو بودن وزارت بهداشت را تضمین می کند به طوری که نبود یک یا چند معیار، این تضمین را به میزان زیادی کم می کند؛ از جمله: وجود قواعد انتشار درباره برنامه ها، گزارش ها و حساب های مالی و غیره؛ قابلیت دسترسی و انتشار وسیع و جامع برای مخاطبان؛ حضور کمیته های نظارتی غیروابسته متشکل از نمایندگان مردمی و کمیته های بازرگانی؛ دسترسی به نمایندگان سیاسی برای گروه ها؛ ایجاد خوب دارسی از طریق انجمن های حرفه ای؛ تعیین نقش سازمان های غیردولتی و گروه های علاقمند شامل کاربران، ارایه کنندگان یا تولید کنندگان در نظام سلامت؛ فراموش نکردن هیچ گروهی از مردم و طراحی مقررات تنظیمی برای کارکنان سلامت مانند اعطای گواهینامه.

در خلاصه ترین حالت، تولیت سه جزء را شامل می شود⁽⁶⁾: (1) جمع آوری و استفاده از اطلاعات حیاتی، خرد و خلاقیت، (2) شکل دهی به سیاست های سلامت، تعریف چشم انداز و جهت گیری، (3) تأثیرگذاری: رویکردهایی برای کنترل و قانون نمذک از⁽¹¹⁾.

عمده ترین مشکلات تولیت در وزارت خانه های بهداشت در کشورهای مختلف از نظر سازمان جهانی بهداشت عبارتند از: (الف) کوتاه بینی: توجه بیش از حد به اهداف نزدیک و سریع الوصول، از دست دادن بینش نسبت به مهم ترین هدف خود یعنی کل جمعیت و عدم توجه به همه عوامل و ذی نفعان در سیاست گذاری؛ (ب) دید لوله تفنگی: تمرکز انحصاری بر وضع قوانین و مقررات و غفلت از تولید اطلاعات درست و پایش اجرای سیاست ها و قوانین؛ (ج) چشم پوشی از تخلفات: پرده پوشی پرداخت غیررسمی و زیر میزی به کارکنان دولتی، سکوت در برابر طبایت های ناشایست و غیر ایمن پزشکان، عدم اطمینان از درستی تصمیمات درباره سرمایه گذاری های کلان و خریدهای بزرگ (دارو و تجهیزات). باید توجه کرد که در اکثر نظام های سلامت، حجم عظیمی از اطلاعات تولید می شود که می تواند در کارها اختلال ایجاد کند؛ برای مقاصد تولیت، تنها خلاصه ای دوره ای ممکن است نیاز باشد که تغییرات جغرافیایی، زمانی یا جمعیتی را نشان می دهد. آنچه در تولیت بیشتر اهمیت دارد،

⁸ Coalition building and effective communication

⁹ Fit between strategy and structure

¹⁰ Accountability

¹¹ Regulation

راهکارها از طریق برگزاری سه جلسه بحث گروهی متمرکز با حضور شش نفر از صاحبنظران بود. معیارهای انتخاب صاحبنظران، علاوه بر اینکه آشنا بای با موضوع، سایه حداقل ده سال کارشناسی در سطح ستادی وزارت بهداشت یا مدیرکل به بالا و داشتن وقت برای مصاحبه و حضور در جلسات بحث گروهی متمرکز بود. سوالات مصاحبه به صورت باز و توسط مصاحبه کننده آشنا به روش مصاحبه عمیق و خبره در موضوع «نظام سلامت»، با بکارگیری راهنمای مصاحبه استفاده شد. کلیه مصاحبه‌ها توسط مصاحبه‌گر با کسب اجازه از مصاحبه‌شونده ضبط و پیاده شد و در قالب جدول ۱، جمع‌بندی شد. برای تحلیل علل و عوامل مؤثر بر مشکلات تولیت، الگوی مثلثی (۱۵) به کار گرفته شد به این ترتیب که شرکت کنندگان در بحث گروهی پس از تشریح نتایج سوال اول و توضیح روش مثلثی، علل مؤثر بر بروز مشکلات فعلی را به صورت بارش افکار مطرح کرده و سپس در سه دسته علل کلان (سیاستی و قانونی)، علل میانی (عملیاتی) و علل خرد (فتار ذی‌نفعان) تقسیم‌بندی کردند. در نهایت در پاسخ به این سوال که «برای رفع یا تخفیف مشکل تولیت وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی و با توجه به علل آن چه راهکارهای اجباری، تسهیلی و ترویجی پیشنهاد می‌کنید؟» شرکت کنندگان ابتدا به صورت فردی پاسخ‌ها را مکتوب و سپس به صورت چرخشی برای هر یک از اجزای حوزه‌های سه‌گانه، نظرات را شفاهانه ارایه کردند و در نهایت جمع‌بندی با اجماع انجام شد.

جدول ۱- حوزه‌ها و حیطه‌های تولیت

حیطه	حوزه
جمع‌آوری اطلاعات حیاتی و استفاده از خود (Generation intelligence)	مشارکت ذی‌نفعان
تولید و مدیریت اطلاعات	تولید و برآنمای مشخص
دروغی به سیاست‌های سلامت، نظام‌های چشم‌انداز و راهبردها (Formulating policy)	تعین چشم‌انداز و راهبردها
مشارکت بین‌بخشی	تعیین چشم‌انداز و راهبردها (Formulating policy)
حفاظت از معرف کنندگان	حفاظت از معرف کنندگان
گذاشت تأثیر: رویکردهای برای کنترل و تنظیم خصوص و دولتی (Regulation)	تولید رفتار ارایه‌کنندگان (تکلیف ارتباط بخش
ساختار متناسب با برنامه و بدون هم‌پوشانی	
نظام پاسخگویی	

نتایج

بر اساس تحلیل اطلاعات جمع‌آوری شده، مهم‌ترین چالش‌های تولیت در حوزه‌های اصلی مورد بررسی به شرح زیر است:

حوزه جمع‌آوری اطلاعات حیاتی و استفاده از خرد: امکان مشارکت ذی‌نفعان در وزارت بهداشت متعدد بوده و هسته‌های متعدد تصمیم‌ساز، مشورتی یا تضمیم‌گیری در سطح معاونت‌های مختلف وزارت را شامل می‌شود؛ مهم‌ترین آن‌ها شورای سیاست‌گذاری وزارت بهداشت، شورای معاونین وزیر، شورای تابستان ۹۴، دوره هجدهم، شماره دوم، پیاپی 69

منابع مالی و انسانی محدود است؛ ۲- مردم می‌توانند به مستندات سیاست و برنامه‌های سلامت دسترسی داشته باشند ولی نه همیشه؛ ۳- دولت‌های استانی و دپارتمان‌های سلامت مکرراً به صدای شهروندان و نظرات سازمان‌های اجتماعی درباره سیاست‌های سلامت از طریق نشست‌های مستقیم، جلسه با کمیته‌های مردمی و رسانه‌های عمومی گوش می‌دهند؛ درون دادها و نظرات آن‌ها را دریافت می‌کنند لیکن همیشه استفاده نمی‌شوند؛ ۴- نقش جامعه، سازمان‌های حرفه‌ای اجتماعی، نهادهای مردمی در نظارت بر مقررات، روال‌ها، دستور عمل‌ها، کدها و تعریف‌های بیمارستانی شفاف نیست؛ ۵- در تدارک خدمات مورد نیاز جامعه، نظام پرداخت کارانه روش شایعی است در حالی که نظام تضمین کیفیت به خوبی توسعه نیافته است؛ ۶- تمامی بیمارستان‌ها نظام مدیریت اطلاعات سلامت برای تطابق فعالیت‌های سلامت دارند لیکن، کیفیت و کارآیی آن‌ها کماکان محدود است؛ ۷- هزینه‌های سلامت در بخش دولتی به طور دوره‌ای ممیزی می‌شود لیکن گزارشات ممیزی به طور گسترده اطلاع‌رسانی نمی‌شود؛ ۸- روال‌های صدور گواهی و مجوز فقط برای بخش خصوصی وجود دارد؛ ۹- نقش نظارت کلی سازمان‌های غیردولتی بر تدارک خدمات سلامت محدود است.

از آنجا که برخورداری از سلامت، رفاه، امنیت غذایی، تأمین اجتماعی، فرستاده‌های برابر، توزیع مناسب درآمد، نهاد مستحکم خانواده، به دور از فقر، فساد، تبعیض و بهره‌مند از محیط زیست ۱۴۰۴ مطلوب از ویژگی‌های جامعه ایرانی در چشم‌انداز سال کشور تعیین شده است (۱۴)، ضروری بود وضعیت کارکرد تولیت در وزارت بهداشت که اصلی ترین متولی سلامت است بررسی و راهکارهای ارتقای آن پیشنهاد شود.

روش کار

این مطالعه به روش کیفی انجام شد. پس از تعیین الگوی حوزه‌های اصلی و اجزای تولیت از طریق مرور منابع علمی (جدول ۱)، سوالات اصلی مطالعه به شرح زیر مشخص شد:

- کارکرد تولیت وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی در هر یک از اجزای حوزه‌های سه‌گانه با چه مشکلاتی رویرو است؟
- علل و عوامل مؤثر در ایجاد این مشکلات چیست؟
- مداخلات برای تخفیف یا رفع مشکلات تولیت کامند؟

جمع‌آوری اطلاعات، در بخش توصیف (سؤال یک) از طریق مرور و تحلیل محتوای اسناد مرتبط به تولیت و مصاحبه با صاحب‌نظران (به تعداد ۱۵ نفر) و در بخش علت‌یابی و پیشنهاد

موارد، موانع موجود بر سر راه استاندارد کردن نظام مدیریت اطلاعات سلامت، در اختیار نبودن فرهنگ‌نامه داده‌های سلامت، استاندارد نبودن چرخه گردش اطلاعات، کارا نبودن ابزارهای گردآوری داده‌ها، نبود استانداردهای نرم‌افزاری، جمع‌آوری شدن اطلاعات نامربوط، پایین بودن کیفیت اطلاعات، بازبینی نشدن داده‌های جاری، نبود نظام مؤثر آمارهای ثبتی و نبود نظام گزارش‌دهی و بازخورد را هم باید اضافه کرد.

حوزه شکل‌دهی به سیاست‌ها، تعیین چشم‌انداز و راهبردهای سلامت: در حیطه «دورنما و برنامه مشخص»، مشارکت فعال در تدوین بخش سلامت برنامه‌های پنج ساله توسعه کشور به عنوان نقطه قوت وزارت بهداشت است که فرهنگ برنامه‌نویسی و مشارکت بین‌بخشی و درون‌بخشی را گسترش داده است. این حیطه از دیدگاه مشارکت‌کنندگان در مطالعه مشکلاتی به این شرح دارد: مشخص نبودن دورنمای وزارت بهداشت در چشم‌انداز 20 ساله کشور، تنظیم برنامه‌های پنج ساله توسعه را دچار مشکل می‌کند؛ از سوی دیگر نقص برش استانی برنامه‌های توسعه و ضعف نظام پایش و ارزشیابی استان‌ها در این ارتباط، استقرار برنامه‌های توسعه را دچار چالش می‌نماید؛ کافی نبودن اطلاعات و شاخص‌های مورد نیاز برای تصمیم‌گیری، تحلیل وضعیت نظام سلامت را دشوار و تنظیم اهداف عینی را غیرواقعی می‌کند؛ وجود چندین نوع برنامه در وزارت بهداشت مانند برنامه‌های پنج ساله توسعه، برنامه راهبردی معاونت‌ها، برنامه‌های ویژه برای برآوردن قول‌های انتخاباتی هر دولت، دغدغه‌ها و گاه سلیقه‌های شخصی وزیر، معاونین و مدیران کل، برنامه‌های موردي مصوب شوراهای مختلف و برنامه‌های مشترک با سازمان‌های بین‌المللی، استقرار برنامه‌ها را دشوار می‌کند؛ ناهمانگی بین این برنامه‌ها و حجم بالای فعالیت‌ها و مهارت‌های لازم برای اجرای آن‌ها چیزی جز سردرگمی برای تصمیم‌گیرندگان و کمبود وقت برای مجريان و کارشناسان ندارد. در چنین شرایطی، خود ضعف پایش برنامه‌ها موجب عدم رفع مشکلات جاری برنامه‌ها شده و پیشرفت به سوی اهداف برنامه را کند و یا متوقف می‌سازد. تطابق ضعیف بودجه‌ریزی سالانه با برنامه‌های توسعه، منابع کافی فراهم نشود. ضعف فرهنگ و مهارت‌های مدیریت پروژه در ستاد و واحدهای تابعه دستیابی به اهداف را کند کرده و منابع را هدر می‌دهد. در حیطه نظام‌های سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی، على‌رغم وجود نقاط قوتی از قبیل مقاطعه و دوره‌های آموزشی دانشگاهی برای تربیت متخصصین مرتبط (مدیریت خدمات بهداشتی درمانی، پزشکی اجتماعی، اپیدمیولوژی، کارشناسی ارشد بهداشت عمومی، اقتصاد سلامت)،

مدیران معاونت‌ها، اجلاس دوره‌ای رئیسان دانشگاه‌های علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی، نشستهای مرتب معاونان بهداشت، درمان، غذا و دارو، آموزش، توسعه مدیریت و منابع و دانشجویی - فرهنگی دانشگاه‌ها، جلسات سالانه هیأت‌های امنا، جلسات فصلی شورای عالی سلامت و امنیت غذایی و کارگروه‌های تخصصی سلامت و امنیت غذایی استان‌هاست. اما فرصت‌های بهبودی نیز برای مشارکت بهینه ذی‌نفعان وجود دارد که از آن جمله می‌توان به ضعف دانش، نگرش و مهارت مدیران ارشد در مشارکت دادن ذی‌نفعان در مراحل سیاست‌سازی اشاره کرد. البته کمبود آگاهی ذی‌نفعان از ضرورت و شیوه مشارکت خود در نظام سلامت هم باید به این دشواری‌ها اضافه شود. نبود الزام مصوب و دستور عمل برای مشارکت ذی‌نفعان در تدوین و اجرای سیاست‌ها، تعریف نشدن شبکه‌های متخصصان موضوعی در تدوین سیاست‌های ملی، نبود سازوکارهای انگیزشی مناسب و مؤثر برای مشارکت ذی‌نفعان مانند پرداخت نشدن حق جلسات، بازخورد ندادن از نتیجه جلسات و مشارکت آنان از دیگر فرصت‌های بهبود بود. افراد شرکت‌کننده در مطالعه معتقد بودند از ظرفیت‌های مشورتی و تصمیم‌گیری فعلی به ویژه شورای عالی سلامت و امنیت غذایی کشور و سایر هسته‌های سیاست‌گذار درون معاونت‌ها نیز استفاده کافی و وافی نمی‌شود و خیلی از اوقات بین هسته‌های موجود، هم‌پوشانی وظیفه وجود داشته و خمامت مصوبات آن‌ها نیازمند بازنگری حقوقی است؛ ترکیب شوراهای و هسته‌های فوق در مواردی خبرگان و مطالعان صاحب تجربه را در بر نگرفته و نیازمند بازنگری است. به موارد فوق، ضعف در اطلاع‌رسانی پیشرفت برنامه‌ها و سیاست‌های وزارت‌خانه به ذی‌نفعان را باید اضافه کرد.

در حیطه تولید و مدیریت اطلاعات، استناد و مدارک متعددی وجود دارد که نشان می‌دهد علی‌رغم وجود زیج حیاتی و ظرفیت استفاده از آن توسط کارکنان نظام سلامت به عنوان ابزاری برای گردآوری برخی از مهم‌ترین شاخص‌ها، توجه به توسعه پژوهش‌های کاربردی و دبیرخانه‌های تحقیقات کاربردی، وجود نظام ثبت کامپیوتروی اطلاعات بیمارستانی، راهاندازی مؤسسه ملی تحقیقات سلامت و تشکیل واحد مدیریت آمار و فن‌آوری اطلاعات زیر نظر وزیر بهداشت، موانع عمدۀای نیز وجود دارد که از آن جمله می‌توان به نبود نظام دیده‌بانی مدون سلامت در کشور، کمبود نیروی انسانی یا عدم بکارگیری آن‌ها در این حوزه، پراکنده بودن و هماهنگ نبودن زیر مجموعه‌های تولیدکننده اطلاعات سلامت و مشخص نبودن سرنوشت داده‌ها و بکارگیری آن‌ها در سیاست‌ها و برنامه‌ها اشاره کرد. به این مجله تحقیقات نظام سلامت حکیم

نبوت منشور حقوق و تکاليف سلامت مردم کشور، عادلانه نبوت سهم مشارکت مالی مردم در خدمات سلامت، کامل و جامع نبوت منشور حقوق بیمار (از نظر گنجانده نشدن حقوقی چون استقلال رأی بیمار، رعایت محیط خصوصی، داشتن آرامش، حق ابراز اعتراض و شکایت، جبران خسارت و...)، نبوت نظام مدون برای نظارت بر رعایت حقوق بیماران، ضعف برنامه‌های ترویجی برای کاربران خدمات در زمینه استفاده مناسب و به موقع از خدمات و مشارکت داده نشدن نمایندگان مردم و به ویژه بیماران در فرایند سیاست‌سازی و تصمیم‌گیری.

در حیطه تنظیم رفتار ارایه‌کنندگان، کنترل و بازخورد نسبت به تجویز غیرمنطقی دارو توسط سازمان‌های بیمه‌گر، نظام بازرگانی هماهنگ بیمه‌ها از مطب‌های خصوصی و مراکز درمانی، نظام رسیدگی به شکایات بیمار، نظام صدور مجوز، نظارت و اعتباربخشی بر مراکز ارایه خدمات بستری، وجود نظام صدور و تمدید پروانه‌های مطب، وجود کمیته‌های ارتقای کیفیت خدمات بیمارستانی از نقاط قوت مهم است؛ اما کار همزمان برخی از اعضای هیأت علمی در بخش دولتی و خصوصی، کنترل ضعیف بخش خصوصی در زمینه القای تقاضای خدمات پژوهزینه، نگهداری غیرمنطقی بیماران بستری در بخش، ضعف کارآیی نظارت بر عملکرد دانش‌آموختگان و پدیده پرداخت‌های غیررسمی و زیرمیزی، عدم استقرار راهنمایی بالینی برای پزشکان خانواده/عمومی و سایر متخصصان، تمایل ارایه‌کنندگان به انتخاب مراقبت‌های درمانی به جای مراقبت‌های پیشگیرانه، ضعف مهارت‌های ارتباطی با بیماران و کاهش تبعیت بیماران از پزشک، رعایت نکردن ارجاع منطقی و بازخورد،... موجب شده که این حیطه به عنوان یکی از معضلات اساسی وزارت بهداشت در تمام دوره‌ها برگسته شود. به این موارد باید نبوت نظام اعتباربخشی واحدهای سریابی خدمات سلامت، پایش نشدن سلامت اخلاقی پزشکان (کدهای اخلاقی)، تداخل نقش سازمان نظام پزشکی در حفظ حقوق پزشکان با حفظ حقوق بیماران، ضعف آموزش مدام و امکان ورود به بازار ارایه خدمات سلامت به طور مستقل، بلافصله بعد از اتمام دوره دانشگاهی برای پزشکان عمومی، ماماها و... را نیز اضافه کرد.

در حیطه نظام پاسخگویی، فرصت‌های بهبود فراوانی وجود دارد: انتشار نامنظم گزارش پیشرفت برنامه‌ها توسط وزارت بهداشت موجب کاهش اعتماد ذی‌نفعان می‌شود؛ حضور کم‌رنگ انجمن‌های علمی و حرفه‌ای در تنظیم مقررات نظارتی و سیاست‌گذاری، شفاف نبودن نقش سازمان‌های غیردولتی و گروه‌های علاقمند (کاربران، ارایه‌کنندگان یا تولیدکنندگان) و ضعف سیاست‌های جلب مشارکت مردمی برای ساماندهی

تابستان 94، دوره هجدهم، شماره دوم، پیاپی 69

وجود مراکز و گروه‌های آموزشی (دانشکده‌های بهداشت، دانشکده مدیریت و اطلاع‌رسانی پزشکی، گروه‌های بهداشت و پزشکی اجتماعی در دانشکده‌های پزشکی) و همچنین مراکز سیاست‌گذاری دانشگاهی (در دانشگاه‌های علوم پزشکی تهران، شهید بهشتی، شیراز و سمنان، مؤسسه ملی تحقیقات سلامت، مرکز کشوری مدیریت سلامت در تبریز و...)، فرصت بهبود اصلی، نبوت نظام‌نامه مدون و مصوب سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی سلامت در وزارت بهداشت است. این نقص در هماهنگی سیاست‌های آموزشی، پژوهشی و ارایه خدمات، کاربست تحقیقات ملی، عملیاتی کردن برنامه‌های کلان، مستندسازی تجربیات، تحلیل دوره‌ای وضعیت نظام سلامت، تضمین استقرار سیاست و پایداری آن در دولت‌های مختلف، پایش و ارزیابی سیاست‌های مصوب و استفاده از مشاورین فعال در سطح بین‌المللی تأثیر گذاشته و مانع برای تحقق این اهداف است. در حیطه مشارکت و همکاری بین‌بخشی، با وجود تشکیل شورای عالی سلامت و امنیت غذایی کشور و به تبع آن کارگروه‌های تخصصی سلامت و امنیت غذایی استان‌ها که نویدی برای اعمال مداخلات در زمینه کاهش اثرات و خطرات سایر بخش‌ها بر سلامت است، فرصت‌های بهبود فراوانی وجود دارد از آن جمله می‌توان به اتخاذ رویکرد غیرفعال بخش سلامت در استفاده از این فرصت (نداشتن برنامه و هدف جلب مشارکت) اشاره کرد. طی نکردن گام‌ها و اصول علمی همکاری بین‌بخشی، مشخص نبودن انتظارات وزارت بهداشت از سایر بخش‌ها به ویژه در مهم‌ترین علل مرگ و میر و ابتلا، ضعف مهارت‌های حمایت‌طلبی کارشناسان و مدیران، کم آگاهی سایر بخش‌ها از وضعیت سلامت و ندانستن نقش و سهم خود برای ارتقای وضعیت، ضعف در توسعه نگرش همکاری بین‌بخشی در سطوح استانی و استفاده از فرصت‌های استانی و ضعف در هماهنگی تصمیم‌گیری بین وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی با وزارت تعاون، کار و رفاه اجتماعی از دیگر ضعف‌های این حیطه است.

حوزه گذاشتن تأثیر؛ رویکردهایی برای کنترل و تنظیم: در حیطه حفاظت از مصرف کنندگان، علی‌رغم وجود نقاط قوتی از قبیل سازمان‌های غیردولتی حمایت از بیماران مانند انجمن‌های بیماران تالاسمی و...، وجود منشور حقوق بیمار و قوانین مرتبط، نظام شکایت از ارایه‌کنندگان خدمات، وجود تعریفه ملی به عنوان ابزار حفاظت از مصرف‌کننده، دفتر مشارکت‌های مردمی در ستاد و دانشگاه‌ها و حضور نماینده‌های مردم در هیأت‌های امنی اداری دانشگاهی و بیمارستان‌ها فرصت‌های بهبودی نیز وجود دارد؛ از جمله: کم‌اطلاعی مردم و ارایه‌کنندگان خدمات از حقوق بیمار،

نظامنامه مدون و اجماع شده برای سیاست‌گذاری، تخصیص کم منابع مالی برای فعالیت‌های برنامه‌نویسی و مراقبت از سیاست‌ها و برنامه‌ها و جدی گرفته نشدن امر پایش و پاسخگویی به مردم در زیر مجموعه آن قرار دارد. ضعف دانش، نگرش و مهارت محققان، سیاست‌گذاران و مدیران در میزان تأثیر کارکرد تولیت برای موفقیت و دست کم گرفتن آن از جمله مهم‌ترین علل خرد در بروز مشکلات تولیت است.

راهکارهای پیشنهادی برای بهبود تولیت نظام سلامت: طراحی داشبورد تصمیم‌گیری ویژه مدیران ارشد وزارت بهداشت، تشکیل شبکه ذی نفعان سیاست‌گذاری، توسعه نظام مدیریت دانش برای تقویت حافظه سازمانی و بهره‌گیری از دانش ضمنی مدیران و کارشناسان و تجارب بین‌المللی، تدوین برنامه آینده وزارت بهداشت برای دستیابی به چشم‌انداز 20 ساله، ساماندهی نظام برنامه‌ریزی، اجرا و ارزشیابی در وزارت بهداشت تا سطح شهرستان‌ها و واحدهای اجرایی، توسعه هماهنگی بین‌بخشی، بازبینی سیاست‌های نظارت بر بخش غیردولتی ارایه خدمت و حفاظت از مصرف کنندگان، راهکارهای اساسی پیشنهادی برای بهبود وضعیت تولیت وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی است. جدول 2 این راهکارها را به طور خلاصه برمی‌شمرد.

خدمات سطح اول تا سوم، نظام پاسخگویی را بیش از پیش تضعیف می‌کند. جابجایی سریع مدیران نیز پیگیری و استمرار اهداف وزارت‌خانه را چار مشکل می‌سازد و به تبع آن پاسخگویی دشوار می‌شود.

در حیطه ساختار مناسب با برنامه و بدون همپوشانی، دورنما و برنامه‌ها تعیین کننده ساختار سازمانی است اما در دهه گذشته مشاهده شده است که بارها موضوع تغییر و تثبیت ساختار واحدهای ستادی مطرح و انجام شده است ولی کمتر به مناسب ساختار با دورنمای وزارت بهداشت توجه شده است.

تحلیل اطلاعات نشان داد که علل و عوامل مؤثر بر بروز چالش‌های کارکرد تولیت در وزارت بهداشت و پایر جا بودن آن‌ها طیفی از علل کلان (قانونی و سیاستی)، علل میانی (عملیاتی) و علل خرد (رفتاری) را در بر می‌گیرد. در علل کلان، اولویت نداشتن یا حساس نبودن دولت‌ها و قانون‌گذاران به موضوع سلامت و شاخص‌های آن یکی از عوامل مهم مطرح شده است؛ همچنین تأثیر عوامل اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، فن‌آوری، بین‌المللی و محیط زیست در بروز مشکلات بخش سلامت از جمله تولیت را نباید از ذهن دور داشت. در علل میانی، مهم‌ترین عامل، نداشتن برنامه عملیاتی برای اصلاح تولیت سلامت است که سایر عوامل از جمله نیروی انسانی ماهر در تولیت، نبود

جدول 2- راهکارهای پیشنهادی برای بهبود تولیت نظام سلامت

جزء اصلی تولیت	
مدخلات هر حیطه	- ساماندهی نظام مدیریت اطلاعات سلامت برای تصمیم‌گیری در حیطه کارکرد دیده‌های مؤسسه ملی تحقیقات سلامت جمهوری اسلامی ایران
جمع‌آوری و استفاده از خود (Generation intelligence)	- تشکیل شبکه فعال منتگر ذی نفعان برای سیاست‌گذاری
چشم‌انداز و راهبردها (Forming policy)	- تعیین اولویت‌های تحقیقات در حیطه عملکردها و اهداف نظام سلامت و توسعه نظام تحقیقات کاربردی
تغییر تأثیر عوامل اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، فن‌آوری، بین‌المللی و محیط زیست در بروز مشکلات بخش سلامت از جمله تولیت را نباید از ذهن دور داشت. در علل میانی، مهم‌ترین عامل، نداشتن برنامه عملیاتی برای اصلاح تولیت سلامت است که سایر عوامل از جمله نیروی انسانی ماهر در تولیت، نبود	- توسعه مکرر مدیریت دانش برای بهره‌گیری از تجارت سازمانی و مشاورین بین‌المللی
شکل دهن به سیاست‌های سلامت، تعیین پیامدهای سلامت، پاسخ‌دهی نظام عادلانه بودن مشارک و چهار ملکرد نظام سلامت و تعیین نقش بخش خصوصی، عمومی و غیردولتی در این برنامه.	- تدوین برنامه آینده وزارت بهداشت برای دستیابی به چشم‌انداز 20 ساله در حیطه‌های
چشم‌انداز و راهبردها (Forming policy)	- ساماندهی نظام سلامت سازی و برآمده‌ریزی و استقرار آن در وزارت بهداشت با تشکیل واحد سیاست‌گذاری و توسعه سلامت در هماهنگی کامل با واحدهای تابعه
تغییر تأثیر عوامل اقتصادی، سیاسی، اجتماعی، فن‌آوری، بین‌المللی و محیط زیست در بروز مشکلات بخش سلامت از جمله تولیت را نباید از ذهن دور داشت. در علل میانی، مهم‌ترین عامل، نداشتن برنامه عملیاتی برای اصلاح تولیت سلامت است که سایر عوامل از جمله نیروی انسانی ماهر در تولیت، نبود	- ساماندهی نظام تصمیم‌گیری برای سیاست‌ها و رفع همراهی ها با بارزگاری در نقش و ترکیب شورای سیاست‌گذاری با هدف حضور ذی نفعان مهمنظام سلامت
خدمات به جنگ‌های علی حرفا	- تدوین و اجرای سیاست و قوانین حاکمیتی شفاف برای روابط بخش دولتی و خصوصی؛ تعیین مولی خاطرات از سلامت و امنیت بیماران و نقش نظارت بر ارایه کنندگان
گذاشتن تأثیر، رویکردهای برای کنترل و تنظیم (Regulation)	- ساماندهی نظام پاسخگویی وزارت بهداشت از طریق نظام منسجم اطلاعاتی، مشارکت سازمان یافته مصرف کنندگان و ارایه کنندگان و تعیین نقش انجمن‌های حرفه‌ای در نظارت بر ارایه کنندگان خدمات
نفع‌مندی از این مطالعه	- توسعه مهانگی بین بخش از طریق شورای عالی سلامت و امنیت غذایی با تدوین انتظارات وزارت‌خانه از سایر بخش‌ها و آموزش و حمایت طلبی لازم برای اجرای نقش‌ها و استقرار پیوست سلامت در کشور

بحث

سه راهکار اصلی است. برقراری مشارکت ذی نفعان در فرایند سیاست‌گذاری و مستندسازی کلیه اتفاقات در مسیر سیاست‌گذاری سلامت از روش‌های مهم پایداری سیاست‌ها است. تولیت بر کارکردهای دیگر نظام سلامت تأثیر دارد و بدون توجه به حوزه‌های مختلف آن، دستیابی به اهداف نظام سلامت دشوار بوده و چه بسا منابع محدود بخش سلامت تلف خواهد شد، به طور سنتی، وزرای بهداشت، درمان و آموزش پزشکی

نتایج به دست آمده از این مطالعه، تصویر کلانی از وضعیت تولیت وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی پیش‌روی مدیران ارشد و محققان قرار می‌دهد و نیاز به بهبود آن را یادآوری می‌کند. توسعه نظام دیده‌بانی سلامت، استقرار نظام سیاست‌گذاری و برنامه‌ریزی عملیاتی در سطح فرایندی به ویژه شورای عالی سلامت و امنیت غذایی کشور، بخشی (وزارت‌خانه)، استانی و شهرستانی و توسعه رویکردهای تنظیمی

کارفرما و ناظر بزرگ باید تغییر کند؟ - اگر همچنان بخشی از وظایف تولیت مالی سلامت توسط وزارت تازه تأسیس تعاون، کار و رفاه اجتماعی مدیریت شود راهبرد و به تبع آن ساختار هماهنگی با این وزارتتخانه چه خواهد بود؟ - اگر راهبرد مشارکت مردمی برای دستیابی به اهداف چشم‌انداز منظور شود کدامیں ساختار برای ساماندهی و تولیت این مشارکت در نظر گرفته می‌شود؟ - با توجه به استقلال دانشگاه‌ها در بسیاری از تصمیم‌گیری‌ها، ارزشی به نام عدالت در سلامت چگونه از طرف وزارت بهداشت قابل تضمین است و برای آن چه ساختار تنظیمی می‌توان در نظر گرفت؟ - تعدد هسته‌های تصمیم‌گیری در وزارت بهداشت و همپوشانی و تداخل وظایف برخی از این هسته‌ها در ساختار چگونه رفع خواهد شد؟ - برای سیاست‌گذاری سلامت، استفاده از خرد جمعی و پایش کلان برنامه‌های وزارت بهداشت، درمان و آموزش پژوهشکی چه ساختاری باید لحاظ شود؟

از آنجا که علاوه بر واحدهایی که مستقیماً زیر نظر وزارت بهداشت هستند، نقش آفرینان مستقل و نیمه مستقل سلامت در دیگر بخش‌های مختلف اقتصاد اجتماعی، سیاسی و فرهنگی نیز حضور دارند، برای نگهداری آن‌ها در کنار یکدیگر و تولیت اثربخش، مهم‌ترین راهبردهای پیشنهادی سازمان جهانی بهداشت عبارتند از (19):

- تقویت مهارت‌های تحلیلی و گمانه‌زنی برای تولیت چنین نظام سلامتی؛ - تشریک چشم‌انداز سیاست‌گذاری و اطلاعات؛
- تقویت نظام‌های تنظیمی و انگیزشی با اعطای پاداش به موارد دستیابی به هدف و مجازات برای ناکارآیی، ناشایستگی و فساد؛
- آگاه نمودن خدمت‌گیرندگان با در دسترس قراردادن اطلاعات و تقویت سازماندهی آنان؛ - تأکید بر فرآیندهای هماهنگی، مشاوره و اطلاع‌رسانی مبتنی بر شواهد؛ - ارایه شواهد و تداوم گفتمان برای مشارکت سایر بخش‌ها به خصوص آموزش، اقتصاد و دارایی، راه و ترابری، نظام تأمین اجتماعی؛
- درس آموزی وزارت بهداشت از تغییرات سایر بخش‌های دولت و تجارب بین‌المللی؛ - گوش فردادن به نظرات وسیع‌تر و حمایت با قدرت از عمومی بودن اولویت‌ها و راهبردهای سلامت؛
- شناسایی هویت تمام نقش آفرینان سلامت و تعریف خطوط ارتباطی منظم با آنان؛ - تقویت راههای ارتباطی با بخش خصوصی، رسانه‌ها، همکاری بین‌بخشی، خدمت‌گیرندگان و عموم مردم؛ - مشاوره با ذی‌نفعان و شهروندان در فرآیند تدوین، پیاده‌سازی و اجرای سیاست‌ها؛ - تقویت اطلاعات لازم برای تولیت از طریق مرور نیازهای اطلاعاتی کلیدی برای پایش عملکرد؛ اتخاذ راهبردهایی برای ارتقای جمع‌آوری داده‌ها؛ مرور تابستان 94، دوره هجدهم، شماره دوم، پیاپی 69

اموریت‌هایی در حوزه‌های تأمین مالی، تولید منابع و ارایه خدمات پیدا می‌کنند اما مرور اولویت‌های گذشته نشان می‌دهد که بهبود نظام تولیت وزارت بهداشت یک اولویت نبوده است.

گزارش‌های عملکرد وزارت متبوع در مقاطع 15 ساله و 30 ساله بعد از انقلاب نشان می‌دهد (16) که در هر دوره‌ای مدیران و سیاست‌گذاران تلاش کرده‌اند مسایل مربوط به این حوزه را بررسی و راهکارهای بهبودی ارایه دهند که بخشی از این دستاوردها همان قوت‌های برشمرده شده در بخش نتایج مقاله است. از سوی دیگر، نتیجه نهایی حاصل از کارکردهای نظام سلامت از جمله تولیت، خود را در شاخص‌های پیامدی و اثر نهایی سلامت، شاخص پاسخ‌دهی نظام سلامت و عادلانه بودن مشارکت مالی مردم نشان می‌دهد (6). بر اساس داده‌های موجود در طول سه دهه گذشته، وزارت بهداشت موفقیت چشمگیری در ارتقای شاخص‌های مرگ زیر یک سال، پنج سال، بهداشت مادر و کودک و بیماری‌های واگیردار داشته است (17). اما رتبه 100 ایران در بین 191 کشور در زمینه پاسخ‌دهی نظام سلامت (6)، و رتبه 112 در شاخص پرداخت از جیب (6) و بار بیماری‌های ناشی از افسردگی و اضطراب، بیماری‌های غیرواگیر و حوادث همچنان نیازمند ارتقا و بهبود و نیازمند برنامه‌ها و ساختارهای متناسب است. باید همکاری بین‌بخشی را توسعه داده و توان نظارتی و آینده‌نگری وزارت بهداشت افزایش یابد. مبنای مقایسه‌ای برای پیشرفت و پسرفت وجود ندارد و سازمان جهانی سلامت در سال 2000 این رتبه‌بندی‌ها را برای اولین بار منتشر کرد اما شاخص‌های پاسخ‌دهی، حفاظت مالی و وضعیت سلامت، تحت تأثیر کارکردهای چهارگانه نظام سلامت است و برای بهبود آن باید از تولیت شروع کرد (18).

همان طور که در نتایج ذکر شد، به دلیل نبود دورنمای مشخص و شفاف برای وزارت بهداشت چیدمان ساختاری ستاد آن همواره مورد تضاد و اختلاف نظر بوده است. این که در راستای چشم‌انداز 20 ساله جمهوری اسلامی ایران، سلامت مردم در چه سطحی باید قرار گیرد، تعیین کننده ساختار وزارت خانه خواهد بود و راهبردهای رسیدن به اهداف استراتژیک که منتج از دورنما است تعیین کننده این ترکیب می‌باشد:

- آیا در سال‌های آتی، برای مدیریت تعیین کننده‌های اجتماعی سلامت، دبیرخانه همکاری بین‌بخشی را توسعه دهیم؟ - اگر راهبردهای پیشگیری و ارتقای سلامت برای تغییر رفتار مردم وسیله‌ای برای دستیابی نظام سلامت به دورنمای خود باشد کدام قسمت از ساختار فعلی را باید گسترش داد؟ - اگر استفاده از راهبردهای کاهش تصدی‌گری دولت در بخش ارایه خدمات بیش از پیش تسريع شود کجای ساختار فعلی برای انجام نقش

کاربرد در تصمیم‌های مرتبط با سیاست‌گذاری در نظام سلامت

بیش از یک دهه است که نقص عملکرد نظام سلامت کشور در دستیابی به اهداف خود به علت گستالت ساختاری و ضعف کارکرد تولیتی در وحدت فرماندهی وزارت بهداشت، بارها توسط سیاست‌گذاران و مدیران اجرایی مختلف مطرح و مداخلاتی نیز به صورت پراکنده برای بهبود آن انجام شده است. مطالعه حاضر با رویکردی سیستمیک تلاش کرد که ابعاد گوناگون کارکرد تولیت نظام سلامت را مورد واکاوی قرار دهد و شواهدی مستند برای شناسایی نقاط ضعف آن فراهم کند و برایه تحریبات بین‌المللی و بومی، راهکارهایی قابل اجرا برای یکپارچگی و تقویت این نظام پیشنهاد نماید. مخاطب اصلی این پژوهش، شورای معاونین وزارت بهداشت، درمان و آموزش پزشکی و اعضای کمیسیون بهداشت و درمان مجلس شورای اسلامی هستند تا با کاربست نتایج آن، اجزای نظام تولیتی سلامت منطبق بر شواهد علمی متقن را پایه‌گذاری و تکمیل کنند تا سایر کارکردهای دیگر وزارت بهداشت در آینده بیش از پیش با خرد جمعی و پاسخگویی مدیریت شود.

تشکر و قدردانی

به این وسیله از کلیه اعضای محترم کمیته راهبری آقایان دکتر سیامک عالیخانی، دکتر کامل شادپور، دکتر مسعود پژشکیان، دکتر حسین ملک‌افضلی، دکتر علیرضا مرندی و دکتر سیدحسن امامی رضوی تشکر و قدردانی می‌نماییم.

چشم‌انداز و پیام‌های اصلی سیاست؛ بررسی ترتیبات سازمانی و انگیزش موجود و ایجاد فرآیندهای هماهنگی و ارتباط؛ - وسیع‌تر کردن دامنه قانونمندسازی با اجازه نظر دادن به خدمت‌گیرندگان، ارایه کنندگان خصوصی، انجمن‌های حرفه‌ای و حتی نهادهای کمکی بین‌المللی؛ - تحلیل عوامل ذی‌نفع از نظر قدرت نقش آفرینان، جایگاه، شدت تعهد و تعداد آن‌ها در تهیه و تدوین سیاست‌ها و هدایت امر پیاده کردن و اجراء؛ - پشتیبانی منطقی و کمک به سازمان‌های حرفه‌ای برای ایفای نقش خودتنظیمی و به دوش کشیدن بخشی از بار تولیت همچون اعطای گواهی، اعتباربخشی و آموزش حین خدمت.

نتیجه‌گیری

ایجاد این باور که بدون اصلاح بخش تولیت، سیاست‌های کلان از جمله برنامه پژوهش خانواده و نظام ارجاع با موفقیت استقرار نخواهد یافت و اساساً وزارت بهداشت وقتی می‌تواند راهبر "رویکرد انسان سالم، محور توسعه پایدار" باشد که خود از توان حکمرانی بالایی برخوردار باشد، یکی از جنبه‌های نگرشی و فرهنگ‌سازی برای برآورده رفت از مشکلات نظام سلامت و شاید اولین گام است. البته بارقه‌های امید در مواد 32، 36 و 38 قانون برنامه پنج ساله پنجم توسعه دیده می‌شود و اجرای کامل آن می‌تواند راه را هموار سازد (14). نقشه تحول نظام سلامت نیز که مصوب هیأت دولت است (20)، از دیگر راهکارهایی است که تناوم اجرای سیاست‌های مندرج در آن توسط سایر دولتهای، به عنوان همکاری افقی دولتها (21)، و عدم مخالفت با آن راهی منطقی برای دستیابی به شاخص‌های سلامت است چرا که بهبود این شاخص‌ها نیازمند صرف زمان و منابع در طول سال‌ها و دهه‌ها است.

References

- 1- Marmot M. Achieving health equity: from root causes to fair outcomes. *Lancet* 2007; 370: 1153-63.
- 2- Health Policy Council. I.R. of Iran Health in 5th Economical, Social and Cultural Development Plan. [cited 2015 May 20]. Available from: <http://siasat.behdasht.gov.ir/index.aspx?siteid=291&pageid=31686>
- 3- Marmot M. Fair Society Healthy Lives. [cited 2015 May 10]. Available from: <http://www.instituteofhealthequity.org/projects/fair-society-healthy-lives-the-marmot-review>.
- 4- World Health Organization. World Summit on Sustainable Development. [cited 2015 May 10]. Available from: <http://www.who.int/wssd/en/>
- 5- UNDP. Human Development Report 2005, International cooperation at crossroads: Aid, trade and security in an unequal world. [cited 2015 May 10]. Available from: <http://hdr.undp.org/en/reports/global/hdr2005/>
- 6- World Health Organization. The World Health Report 2000: Health system Performance. [cited 2015 June 10]. Available from: www.who.int/whr/2000/en/
- 7- Murray C, Frenk J. A WHO Framework for Health System Performance Assessment. *Bulletin of the World Health Organization* 2000; 78 (6): 717-731.
- 8- USAID. Health Governance: Concepts, Experience and Programming options. [cited 2015 May 10]. Accessed from: <https://www.hfgproject.org/wp-content/uploads/2015/02/Health-Governance-Concepts-Experience-and-Programming-Options.pdf>
- 9- Siddiqia S, Masuda T, Nishtar S, Peters DH, Sabri B, Bile KM, et al. Framework for assessing governance of the health system in developing countries: Gateway to good governance. *Health Policy and planning* 2009; 90:13-25.

10- Centers for Disease Control and Prevention. 10 Essential Public Health Services. [cited 2015 May 10]. Available from: <http://www.cdc.gov/nphsp/essentialservices.html>

11- Travis P, Egger D, Davies P, Mechbal A. Towards better stewardship: concepts and critical issues. [cited 2015 May 10]. Available from: www.who.int/healthinfo/paper48.pdf

12- Health Systems 20/20. Health System Assessment Approach: A How-to Manual Version 2.0. [cited 2015 May 10]. Available from: <http://www.healthsystems2020.org/content/resource/detail/528/>

13- Health Systems 20/20. Health System Assessment in 8 provinces of Vietnam. [cited 2015 June 11]. Available from: <http://www.healthsystems2020.org/content/resource/detail/2347/>

14- Vosoogh-Moghaddam A, Damari B, Alikhani S, Salarianzadeh MH,⁴ Rostamigooran N,⁵ Delavari A, et al. Health in the 5th 5-years Development Plan of the I.R. of Iran: Main Challenges, General Policies and Strategies. *Iranian J Publ Health* 2013; 42 (Supple. No.1): 41-49.

15- Start D, Hovland I. Tools for Policy Impact, a handbook for researchers. [cited 2015 June 15]. Available from: www.odi.org/resources/docs/194.pdf

16- Health Policy Council. I.R. of Iran health system achievements, challenges and the way forward. 1st ed. Tehran. Ministry of Health and Medical Education. [cited 2015 May 10]. Available from: <http://salam.behdasht.gov.ir/index.aspx?siteid=291&fkeyid=&siteid=291&pageid=31682> (in Persian)

17- Naghavi M. Transition in Health Status in the Islamic Republic of Iran. *IRJE* 2006; 2 (1 and 2):45-57.

18- McClellan M, Kocot SL, Chen C, Nguyen N. Improving Stewardship of Complex Mixed Health Systems: Learning from Health Care in the United States. [cited 2015 June 17]. Available from: <http://www.resultsfordevelopment.org/sites/resultsfordevelopment.org/files/resources/Stewardship%20Report.pdf>

19- Hort K. Governance and stewardship in mixed health systems in low- and middle income countries. Nossal Institute for Global Health. [cited 2015 June 20]. Available from: ni.unimelb.edu.au/_data/assets/pdf_file/0005/719267/WP24.pdf

20- Rostamigooran N, Esmailzadeh H, Rajabi F, Majdzadeh R, Larijani B, Vahid-Dastgerd M. Health System Vision of Iran in 2025. *Iranian Journal of Public Health* 2013; 42(1):18-22.

21- Damari B. Defining success obstacles: what is the minister's success factors? [cited 2015 June 20]. Available from: http://www.salamatiran.com/pdf/sepид/277_2.pdf. (in Persian)

How Does the Ministry of Health and Medical Education of Iran Protect the Public Benefits? Analysis of Stewardship Function and the Way Forward

Damari B¹ (MD, MFPH), Vosoogh-Moghaddam A^{2*} (MD, FFPH), Delavari A³ (MD)

¹ Department for Social Determinants of Health, National Institute of Health Research, Tehran University of Medical Sciences, Tehran, Iran

² Health Sector Policy Coordination Group, Health Policy Making Secretariat, Ministry of Health and Medical Education, Tehran, Iran

³ Health Policy Making Secretariat, Ministry of Health and Medical Education/ Liver and Digestive Disease Research Center, Tehran University of Medical Sciences, Tehran, Iran

Original Article

Received: 7 Feb 2015, Accepted: 30 Apr 2015

Abstract

Introduction: Stewardship besides generation of resources, financing and service provision is a main function of health systems that can directly affects the other four functions. Stewardship includes decision making about priorities and ensuring to address them. Achieving better indices in the population health is related to effective stewardship. This study reviewed the roots of the health system problems by stewardship analysis and proposed betterment solutions in order to protect the public benefits.

Methods: This was a qualitative study. Stewardship conceptual framework and guide questions were developed using the scientific resources. Data were analyzed using the content analysis; and the situation was described. Root causes and proposed solutions were extracted from data of the focus group discussions with experts and pioneers of the health system.

Results: All domains of stewardship including intelligence generation, policy formulation, setting vision and strategies and regulation and control had major problems. Some effective roots of the governance issues are: the absence of improving plan, week knowledge, attitude and skill of researchers, policy makers and managers. The proposed solutions to improve the stewardship's function in the Ministry of Health and Medical Education include: - developing decision making dashboard for top managers; - composing policy making stakeholders network; - developing knowledge management system to utilize tacit knowledge and international experiences; - preparing a plan for achieving 2025 vision; - organizing the planning, implementation and evaluation system to the districts level and administrative units; - developing inter-sectoral coordination; - reviewing policies for supervising private sector and consumer protection.

Conclusion: Since the stewardship affects other three functions of the health system, lack of attention to this function will result in difficulties in achieving health goals and will waste resources in health sector. Traditionally, the Ministers of Health and Medical Education have missions in the areas of finance, resources generation and service provision; however, reviewing the past priorities have shown that less time and energy has been spent to improve the ministry of health governance. The main audiences of this study are Deputies of Health Minister Council and members of the Health Committee of Parliament. This evidence on the stewardship system can help them to manage the ministry of health rationally and responsively.

Key words: stewardship, governance, Ministry of Health and Medical Education, Iran, health system functions, public benefits

Please cite this article as follows:

Damari B, Vosoogh-Moghaddam A, Delavari A. How Does the Ministry of Health and Medical Education of Iran Protect the Public Benefits? Analysis of Stewardship Function and the Way forward. Hakim Health Sys Res 2015; 18(2): 94- 104.

*Corresponding Author: Health Sector Policy Coordination Group, Health Policy Making Secretariat, Ministry of Health and Medical Education, Tehran, Iran. Tel: +98- 21- 81452970, Fax: +98- 21- 81453005, E-mail: a_vosoogh@yahoo.com